

ZPRÁVA Z KONFERENCE „ZOTROČENÍ SVOBODOU“ konané v Ústí nad Labem 19. října 2010

Řešitelský tým interního grantu „Svoboda a otroctví od antiky po současnost“ University Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem pod vedením Aleše Havlíčka uspořádal na podzim jednodenní interdisciplinární konferenci věnovanou historické, filosofické, politické i etické reflexi lidské svobody. Pořadatelům šlo jednak o setkání společenskovědních odborníků a publicistů se studenty na akademické půdě ústecké university, jež by mohlo u nás znovu otevřít diskusi o svobodě, jednak o shromáždění a prezentaci pokud možno přehledného a konzistentního souboru poznatků o pojmech svobody a otroctví v dějinách západní filosofie, s důrazem na recepci významných pojetí u současných filosofů.

Dopolední blok konference zahájil Petr Bláha (FF UJEP) příspěvkem nazvaným *L. N. Tolstoj a hledání svobody v době současného otroctví*. Bláha v úvodu připomněl letošní sté výročí úmrtí tohoto ruského autora a seznámil přítomné s jeho neochvějnou, avšak zároveň nenásilnou obranou svobody přítomnou nejen v jeho díle, ale i v osobních postojích. Bláha v příspěvku rovněž přiblížil vliv Tolstého na Masaryka.

Josef Trnka (student FF UJEP) v příspěvku *Svoboda a otroctví, dvě strany jedné a téže mince* stručně představil koncepce klasické a moderní svobody. Nejprve srovnal postoje stoiků prezentované Ciceronem s názory kynickými a poté představil Kantovo a Rousseauovo pojetí svobody, jež doplnil výkladem současných autorů B. Constanta, H. Arendtové, R. Arona a M. Novaka.

Tomáš Nejeschleba (FF UP) se ve svém příspěvku *Svoboda či nutnost? Mirandola a Pomponazzi* soustředil na největší otázku novověké politické a morální filosofie, totiž na otázku možnosti lidské svobody v rámci přírodního determinismu, jež je v renesanční době ještě znesnadněna souvisejícím problémem působení Boží milosti. Nejeschleba seznámil posluchače s hlavními motivy Picova spisu *Oratio de hominis dignitate*, v němž autor zjišťuje, že člověk je v podstatě „otrokem své vlastní svobody“. Tento paradoxně znějící poznatek zcela odpovídá renesančnímu étosu epistemické nejistoty, jež se u Pica projevuje v až rétorickém vedení argumentace, již Nejeschleba neváhal přirovnat k argumentaci Sartrově. Ze zcela jiného hlediska však na vztah svobodné volby a lidské přirozenosti hledí padovští aristotelici, reprezentovaní v Nejeschlebově příspěvku Pomponazzim a jeho spisem *De incantationibus* (1520). Pomponazzi jakoukoli možnost lidského vnitřního rozhodnutí odmítá a tvrdí, že vůle je pohybovaný hybatel pod naprostým vlivem nebes.

Otázka determinismu stála rovněž ve středu zájmu příspěvku Jakuba Formánka (ETF UK) *Leibniz: Vztah svobody a Božího působení v „Metafyzickém pojednání“*. Determinismus a nahodilá následnost se podle Leibnize stávají předpokladem svobodného rozhodnutí, které náleží individuální substanci. Spojitost věcí se však neděje vždy a nutně, jako například Caesarovo překročení Rubikonu. Leibniz

zdůrazňuje, že Bůh spolupůsobí v rámci určitého řádu věcí, avšak lidská spontaneita, a tedy i správná volba bez přímé pomoci Boží, je myslitelná jako spolupráce na Boží činnosti.

Jakub Jinek (FF UK) v příspěvku *Volnost, rovnost, otroctví. Problém politické svobody podle A. de Tocquevillo* vyšel z rozdílu mezi antickým a moderním pojetím otroctví a tyranie. Předvedl, že Tocqueville v tomto bodě zcela neopouští klasická východiska, nýbrž pracuje s takovým pojetím politiky a politična, které zachovává význam občanských morálních emocí, jež jsou v polis udržovány pomocí prakticky orientované rétoriky. Tocqueville tak byl myslitelem, který se v historickém okamžiku zrodu politické sociologie a politicko-vládního pragmatismu a počínajícího ústupu duchovně-normativního prvku politična snaží udržet jakousi jednotu obojího.

Jiří Chotaš (FLÚ AV ČR) obohatil program konference příspěvkem *J.-J. Rousseau: republikán a idealista?* V kritickém odstupu od častého kladení Rousseaua vedle Hegela a Marxe jako předchůdců nacionalismu či komunismu oproti myslitelům anglosaské tradice (Hobbes, Locke, Mill) se snažil ukázat, že Rousseauova pozice zahrnuje rovněž liberální pojetí svobody. Přesněji řečeno, u Rousseaua lze nalézt celkem tři pojmy svobody, a to svobodu osobní, politickou a morální, z nichž právě první dvě jasně odkazují k předchozí tradici liberálního myšlení, zatímco morální svoboda obě zbývající teprve zakládá (tím Rousseau již připravuje půdu pro pojetí Kantovo). Rousseau od člověka nepožaduje absolutní ztotožnění se s vůlí ostatních. Úspěšnost jeho konceptu podle Chotaše tkví naopak v existenci zdravého napětí mezi svobodou a svědomím jednotlivce a jednotou celku. Vzhledem k tomu, že Rousseau zdůrazňuje jak individuální svědomí a introspekci a svobodu ve smyslu nebránění, tak i nutný podíl jedince na formování obecné vůle, lze říci, že Rousseau zůstává na pomezí republikánské tradice a politického idealismu.

Odpoledne se slova ujal Aleš Havlíček (FF UJEP) s příspěvkem zaměřeným na *Zkušenost svobody*. V úvodu citoval Patočkův *Negativní platonismus*, podle něž zkušenost svobody má oproti smyslové zkušenosti tu zvláštnost, že „není zkušeností o žádném faktu, o žádném předmětu“. Reflexe přináší více než zkušenost smyslového světa, která obsahuje nejasnost, neboť otevírá dimenzi transcendence, jež však obnáší riziko nejistého. V návaznosti na Patočku a Hejdánka dospěl Havlíček k závěru, že zkušenost svobody je zkušeností celku, transcendence, tedy něčeho pozitivně uchopitelného. Bez vztahu k celku, k celkovému smyslu, není zkušenost o svobodě. Každý z nás má sice zkušenost svobody, ale ne každý podrží tuto zkušenost v její plnosti, neboť mnozí takovou zkušenost mylně redukují na zkušenost něčeho faktického či předmětného.

Příspěvek Petra Bláhy (student FF UJEP) *Bolzanovo pojetí svobody* přinesl kritické zhodnocení zásadních prvků Bolzanovy utopie. Bláha připomněl autorův přínos pro moderní logiku a také českou vědu a nastínil historické pozadí Bolzanova života, které ovlivnilo formulování jeho sociální filosofie. Při rozboru Bolzanova spisu *O nejlépeším státě* se Bláha soustředil jednak na téma práva na odpor proti vrchnosti, jednak na utopické rysy díla.

Martin Šimsa (FF UJEP) zahájil příspěvek *Kritika demokratické svobody* Platonovým vymezení demokracie pomocí svobody, upozornil na Platonův aristokratický postoj a jeho návrh filosofické monarchie. Poté nastínil Hobbesovu představu demokracie jakožto legitimního zřízení a postavil ji do kontrastu s jejím odmítnutím C. Schmittem. Parlamentní demokracie jakožto soutěživý systém zůstává podle Schmitta nefunkční a utopickou, a to zejména proto, že v ní neexistuje rozdíl mezi nepřítelem a přítelem. Při kritické reflexi tohoto radikálního postoje se Šimsa opřel o přístupy Berlina, Agambena a Mouffeové. V závěru zdůraznil receptivní a reaktivní pojetí spravedlnosti, kde ústřední úlohu hraje nutnost přesvědčit druhé o jejich vlastním zájmu dosáhnout souladu mezi svobodou a zákony. Tato teze byla vzápětí prověřena živou diskusí.

Závěrečný blok konference zahájil Martin Cajthaml (CMTF UP) příspěvkem *Svoboda a afektivita u Dietricha von Hildebranda*. Cajthaml se zaměřil na Hildebrandovo pojetí afektivní složky lidského ducha. Hildebrand vychází z pozic realistické fenomenologie, která navazuje zejména na A. Reinacha. Cajthaml posluchačům přiblížil pojem kooperativní svobody zahrnující afektivní odpovědi, jež mají povahu intencionálních aktů, ale liší se od volních odpovědí v tom, že se týkají toho, co je, zatímco volní odpovědi se vztahují pouze k tomu, co není. Nejen volní, ale také afektivní hodnoty umožňují člověku vztáhnout se k nim svobodně, a to tím, že jakákoli spontánní odpověď musí být člověkem sankcionována. Afektivní odpověď si však naopak nemůžeme ani nařídít, neboť není zcela na nás, nýbrž má charakter daru. Odpovědnost za uplatňování či opomíjení těchto odpovědí ovšem nese člověk. Při sankcionování nebo naopak dezavuoování afektu se vytváří mravní odpovědnost skrze svobodné centrum vlastní osoby. Na závěr Cajthaml zdůraznil potřebu rehabilitovat důstojnost afektivní sféry napříč vědními obory a připomněl, že ani v antropologii se obvykle nerozlišuje skutečné hnutí duše od iracionální. V následné diskusi Cajthaml připustil, že Hildebrandův návrh má velmi komplexní a technický charakter a upozornil, že jeho filosofie bývá někdy nazývána pozitivismem eidetického názoru.

Jan Payne v příspěvku *Svoboda a neuroetika* nabídl pohled, který se od nepochybně většiny předchozích textů metodicky zcela odlišoval. Představil přítomným neuroetiku jako součást vědního oboru bioetiky a ve své prezentaci poukazoval na souvislosti mezi různými filosofickými koncepcemi lidské duše (trialismus, dualismus, monismus, determinismus a biologický strukturalismus) a empirickými poznatky o lidské psychice. Zmínil rovněž dosud jen tušené možnosti sugescí a hypnózy a upozornil na to, že věda zatím stále nemá jasné pojmy pro mnoho důležitých jevů a procesů odehrávajících se v našich mozcích.

Radek Hendrych (student FF UJEP) ve svém příspěvku z oblasti filosofie hudby *Proti všem? Problém svobody ve filosofii hudby 20. století* zdůraznil otázku po svobodě komponovat i bez valného uznání veřejností. Hendrych představil významná díla hudebních skladatelů 19. století, zejména Verdiho a Wagnera, ale jen proto, aby tím více vynikla výjimečnost díla dodnes problematizovaného Arnolda Schönberga. Posluchači byli seznámeni s životními peripetemií a s dílem tohoto expresionistického umělce.

Konferenci zakončil svébytně provokativním příspěvkem *Svoboda a racionalita* Ivan Müller (FF UJEP). Upozornil na paradoxnost obsaženou v názvu svého článku (která odpovídá paradoxnímu názvu celé konference) – svoboda se nemůže stát racionalitou, neboť jedno nemůže druhé obsahovat. Müller vyšel z kritiky Berlina, který se obrací proti svobodě pozitivní a vyzdvihuje oproti ní negativní svobodu. Podle Müllera však ve skutečnosti nelze v dějinách filosofie nalézt ani jednoho autora, který by pojetí čistě negativní svobody zastával. Dokonce i pro autory jako Locke a Mill je svoboda, kterou prosazují, vždy svobodou pro něco. Na druhou stranu je s Berlinem podle Müllera třeba souhlasit v tom, že ani pozitivní svoboda není v přísném slova smyslu svobodou, neboť se odvíjí od poznanych hodnot a je na nich závislá. Přesto však moderní člověk svobodu miluje a nechce se jí za žádnou cenu vzdát. Müller vyvodil, že svoboda je ve skutečnosti reziduem klasické kultury, která v moderní společnosti sama nenachází možnosti zdůvodnění, ale zůstává pouze věcí víry.

Konference přinesla kromě přednesených příspěvků i množství podnětných debat. Konstruktivně kritická atmosféra, stejně jako dobrá organizace, o niž se postarali studenti FF UJEP, přispěla k tomu, že konferenci lze celkově hodnotit jako velmi zdařilý podnik hodný opakování.

Josef Trnka